

Jadwiga Rudnicka

Fragment archiwum Wojciecha Cybulskiego w papierach Józefy Bąkowskiej

---

Pamiętnik Literacki : czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce
literatury polskiej 50/3-4, 611-628

1959

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JADWIGA RUDNICKA

FRAGMENT ARCHIWUM WOJCIECHA CYBULSKIEGO W PAPIERACH JÓZEFY BĄKOWSKIEJ

Wojciech Cybulski, pierwszy wykładowca literatury słowiańskiej na Uniwersytecie Berlińskim (w latach 1841—1859) i pierwszy Polak-profesor na katedrze slawistycznej Uniwersytetu Wrocławskiego (w latach 1860—1867), znany jest na podstawie publikacji niezbyt licznych prac naukowych¹, korespondencji literackiej², kilkunastu listów³, paru wydawnictw o charakterze źródłowym⁴ oraz niewielkiej ilości dokumentów urzędowych⁵.

¹ Dokładny spis zob. w monografii: J. J a c h i m e k, *Wojciech Cybulski jako krytyk i historyk literatury*. Poznań 1930, s. 162—163. Dla przypomnienia wymieniamy je jeszcze raz: *De bello civili Sullano* (Berolini 1838), *Slawische Ortsnamen der Insel Potsdam und allernächsten Umgegend* (Berlin 1859), *Obecny stan nauki o runach słowiańskich* (Poznań 1860), „*Dziady*“ Mickiewicza (Krytyczny rozbiór zasadniczej idei poematu. Poznań 1863), *Odczyty o poezji polskiej w pierwszej połowie XIX wieku* (Przekład z niemieckiego F. Dobrowolskiego. T. 1—2. Poznań 1870), *Geschichte der polnischen Dichtkunst in der ersten Hälfte des laufenden Jahrhunderts* (T. 1—2. Posen 1880).

² Ogłaszanej na łamach pism poznańskich i krakowskich: *Tygodnika Literackiego* (1839—1840), *Orędownika Naukowego* (1840) i *Czasu* (1856—1859).

³ 10 listów do W. Hanki wydał E. Jellinek (*Przegląd Poznański*, 1894, nry 25—28), 2 listy, do J. Muczkowskiego i A. Z. Helcla, przytoczył A. Wojtkowski (*Przyczynki do życiorysu Wojciecha Cybulskiego*. *Roczniki Historyczne*, 1932, s. 86—87), 2 listy, do J. E. Purkyniego i do dziekana wydziału filozoficznego na Uniwersytecie Wrocławskim, ogłosił B. W. Januszewski (*Wojciech Cybulski we Wrocławiu w świetle źródeł*. *Kwartalnik Opolski*, 1956, nr 1, s. 135, 147).

⁴ *Pamiętnik Towarzystwa Literacko-Słowiańskiego we Wrocławiu* (Wrocław 1869), *Pamiętnik Towarzystwa Literacko-Słowiańskiego we Wrocławiu* (Wrocław 1886), *Festschrift zur Feier des hundertjährigen Bestehens der Universität Breslau*. Herausgegeben im Auftrage von Rektor und Senat von G. Kaufmann. Cz. 1: *Geschichte der Universität Breslau 1811—1911*. Cz. 2: *Geschichte der Fächer, Institute und Ämter der Universität Breslau 1811—1911* (Breslau 1911).

⁵ WAP w Poznaniu: 1) Nacz. Prez. IX. Bd. 21, vol. 4: *Acta betreffend die Rückkehr der in Diensten der aufgelösten polnischen Insurgenten* (tu

Gdy przyjrzymy się tym materiałom dokładniej, gdy policzymy skrupulatnie dostępne jego listy, których jest 14, a także dokumenty archiwalne, nie dochodzące liczby kilkunastu, musimy przyznać, że dysponujemy dość skąpą dokumentacją. Uświadamiając to sobie, z niejaką satysfakcją donosimy o znalezieniu nowych materiałów, które pochodzą ze zbioru samego Cybulskiego.

Dopiero w 1860 r., we Wrocławiu, Cybulski założył rodzinę, żeniąc się z Józefą Machczyńską, młodszą od siebie o 32 lata. Mimo różnicy wieku małżeństwo było szczęśliwe. Zarobki profesorskie nie wystarczały jednak na utrzymanie domu na odpowiednim poziomie, zwłaszcza że dom ten powiększył się o dwie córki: Józefę i Antoninę, a Cybulski, zawsze uczynny dla rodaków, często wspierał uczącą się młodzież i potrzebujących emi-

---

list Cybulskiego do P. Szumana, pisany z Wilna, 22 XI 1832). — 2) Nacz. Prez. IX. D. 314: *Acta betreffend die Bestrebungen der Polen für die Verbreitung der slawischen Sprachen* (tu *Die Lehrstühle für slawische Sprachen an den Universitäten Berlin und Breslau*, raport naczelnego prezesa policji Puttkamera, z 22 I 1860). Obydwa dokumenty wykorzystał Wojtkowski, *op. cit.* Jachimkowi (*op. cit.*) do sporządzenia spisu wykładów Cybulskiego służyły: *Index lectionum Universitatis Berolinensis 1841—1859* i *Index lectionum Universitatis Wratislaviensis 1860—1869*. Na podstawie indeksu drugiego uzupełnia publikację Jachimka Janusze wski, *op. cit.*.

Archiwum Uniwersytetu Wrocławskiego: Philosophische Fakultät — *Acta betreffend das Lehrfach der slaw. Sprachen und Personalien der zu derselben gehörenden Dozenten. Oct. 1840 — 20 VI 1932*. Facl. nr 17, vol. 1. I, nr 22. Tu podanie Cybulskiego o profesurę wrocławską, z 21 VII 1850, pismo dziekana Kummera, z 23 VIII, z prośbą o zatwierdzenie kandydatury Cybulskiego, zawiadomienie kandydata o nominacji na profesora zwyczajnego, przesłane 13 I 1860 przez kuratora Uniwersytetu do dziekana Grubego. Dokumenty te wykorzystał Januszewski.

Bibl. Narodowa (= BN) w Warszawie: rękopisy — papiery Cybulskiego (omawiane także w obecnym artykule; zob. spis na końcu, dział: I. Dokumenty, poz. 32): *Bericht über die Tätigkeit des Literarisch-Slawischen Vereins in Breslau im Wintersemester 1862/63* i *Bericht [...] im Sommersemester 1863*. Ogłosił je B. W. Januszewski, *Nowe źródła do studiów nad Towarzystwem Literacko-Słowiańskim we Wrocławiu*. Kwartalnik O polski, 1957, nr 1, s. 156—158.

Bibl. Kórnicka: rękopisy — Dz. 10: list Towarzystwa Literacko-Słowiańskiego, pisany z Wrocławia, 14 VI 1862, do Koła Posłów Polskich w Berlinie. Drukuje go Januszewski, *Nowe źródła...*

Mówiąc o różnego rodzaju materiałach służących do poznania Cybulskiego pominieliśmy pamiętniki, które do zestawienia ze źródłami archiwalnymi nie są nam potrzebne. Historyk i monografista musi je jednak uwzględnić.

grantów⁶. Jeden z listów Cybulskiego mówi, że niedobory budżetu profesorskiego pokrywane były przy pomocy pożyczek⁷.

Po śmierci Cybulskiego, która nastąpiła nagle 16 lutego 1867, cały jego majątek został zarekwirowany za długi. W spisie rzeczy zajętych znalazły się nawet papiery profesora. O losach tych papierów dowiadujemy się z listu wdowy, która pisze do swego brata Konrada, szukając rady w interesie z księgarzem Żupańskim o wydanie dzieła męża pt. *Historia literatury słowiańskiej w XIX wieku*:

Przy spisie inwentarza wszystkie papiery, razem wyrzucone z biurka w jednej gromadzie, sądowi urzędnicy zapisali jako parę cetnarów makulatury i mnie bynajmniej nie pytali, czy to ma inne znaczenie lub nie. Ja też nie miałam żadnej potrzeby ani obowiązku mówić im o tym. Ja wtedy od razu im powiedziałam, co potem raz jeszcze powtórzyłam do samego prezydenta tej komisji, że ponieważ między tymi papierami widać, że jest cała korespondencja męża mego w różnych interesach i papiery familijne, ja więc chcę je kupić tak, jak są otaksowane. Powiedzieli mi, że dobrze i że tylko pieniędzy za nie teraz ode mnie wziąć nie mogą, ale je będę mogła oddać do masy zebranej później ze sprzedaży ogólnej. Odtąd więc rękopism [*Historii literatury słowiańskiej w XIX w.*] stał się moją własnością, bo gdybym te papiery była im oddała, dawno by już rękopismem owijane były sól i mąka⁸.

Cybulska wykupiła zatem zajęte przez sąd papiery męża. Znajdując się w trudnym położeniu materialnym, przed końcem 1868 r. przeprowadziła się wraz z dwojgiem dzieci do Lwowa, do swojej siostry, Antoniny Machczyńskiej, nauczycielki w tamtejszym żeńskim seminarium nauczycielskim, pisarki i zasłużonej działaczki na polu pedagogicznym. Razem z Cybulską dostało się do Galicji archiwum jej męża. Pod koniec życia wdowa przeniosła się do starszej córki, Józefy, zamężnej za lekarzem, Ludwikiem Janem Bąkowskim, osiadłej w Konstancinie pod Warszawą. W wędrówce do Królestwa Polskiego Cybulska nie rozstała się z pamiątkami po mężu. Zmarła 26 sierpnia 1913⁹.

---

⁶ Mówi o tym korespondencja Cybulskiego. Siostra żony, A. Machczyńska, notuje we wspominkach, pisanych w wiele lat po powstaniu styczniowym: „Niosła [Cybulska] wraz z małżonkiem swoim pomoc, opiekę i pociechę tułaczom szukającym przytułku po ukończonej wojnie“. Zob. BN, rkps, papiery Machczyńskiej, akcesja.

⁷ List z 4 XII 1865, do K. Machczyńskiego. Zob. BN, rkps, papiery Cybulskiego, akcesja, nr 7538.

⁸ List z 25 IX 1868. Zob. jak wyżej.

⁹ Nekrolog. BN, rkps, akcesja, nr 7540.

U Józefy Bąkowskiej, poetki podpisującej się pseudonimem Szczęsna, redaktorki *Bluszczu* i *Dobrej Gospodyni*, gromadzą się także papiery osób z rodziny matki. Po śmierci Konrada Machczyńskiego (25 czerwca 1911¹⁰), prawnika i prokuratora Królestwa Polskiego, autora opowiadań myśliwskich, dostaje się Szczęsnej jego spuścizna rękopiśmienna. Trochę później przybywa wcale zasobne archiwum Antoniny Machczyńskiej, zmarłej w Krakowie 9 maja 1919¹¹.

Odręczne notatki na listach i innych dokumentach, specjalne opakowanie na niektórych z nich, sporządzane przez Konrada Machczyńskiego i Antoninę Machczyńską, świadczą o pietyzmie, z jakim odnosili się oni do pamiątek przeszłości. Tylko matka Bąkowskiej nie zostawiła żadnych śladów na dowiezionym do Konstancina archiwum, zajęta stale bieżącymi sprawami domowymi, a później wychowaniem wnuków¹².

Interesujemy się zbiorami Konrada i Antoniny Machczyńskich, ponieważ pozostawali oni z Wojciechem Cybulskim w kontakcie i stąd w ich papierach znalazło się kilka jego listów i trochę dotyczących go dokumentów.

Ostatnie lata życia Józefa Bąkowska spędziła w Milanówku pod Warszawą, w domu przy ul. Krakowskiej 15. Przebywała tam razem z synem, Wojciechem Bąkowskim. Gdy zmarła 24 lutego 1933, Bąkowski zlikwidował mieszkanie i wyprowadził się z Milanówka, pozostawiając niektóre rzeczy i papiery na łasce losu¹³. W końcu 1954 r. — dzięki uprzejmemu zwróceniu na nie naszej uwagi przez mieszkanki Milanówka, panie Jadwigę Orłowską i Annę Mańkowską — można było wydostać te papiery z piwnicy i oddać do Biblioteki Narodowej w Warszawie. W sierpniu 1958 okazało się jednak, że w innym jeszcze zakamarku suterenu domu przy ul. Krakowskiej była spora część

---

¹⁰ Nekrolog w *Kurierze Warszawskim* z 27 VI 1911.

¹¹ Data śmierci wzięta z artykułu: *Antonina Machczyńska*. *Nauczycielka*, (Kraków) 1919, nr 6/7.

¹² Uporządkowanie przez Machczyńską tylko własnych papierów, podczas gdy papiery Cybulskich wcale nie były specjalnie układane, dowodzi, że Cybulska wraz ze swym archiwum wyjechała do córki, że nie zostawiła papierów u siostry.

¹³ Oświadczenie p. J. Orłowskiej w sprawie papierów Bąkowskiej. Zob. BN, rkps, papiery Cybulskiego, akcesja, nr 7539.

archiwum rodzinnego Szczęsnej. I ta część przeszła do zbiorów Biblioteki Narodowej¹⁴.

Przypadkowo uratowany fragment archiwum Cybulskiego pozostawał w ciągu ostatniego ćwierćwiecza bez jakiegokolwiek opieki, był przrzucany z pomieszczenia do pomieszczenia — ze strychu aż do piwnicy. Piwnica zwłaszcza odbiła się fatalnie na stanie zachowania papierów. Wilgoć i pleśń najbardziej zniszczyły autografy prac naukowych. Prace te, większego formatu i pojemniej-

---

¹⁴ W listopadzie 1954 o znalezisku milanowskim doniosłam prof. T. Mikulskiemu. Ponieważ przechodził on wówczas operację wyrostka, odpisał najpierw (25 XI) za pośrednictwem żony, a potem osobiście (5 XII). Usprawiedliwiając wówczas swoje żywe zainteresowanie materiałami, pisał:

„Dlaczego tak żywo zareagowałem na znalezisko w Milanówku? Bo temat mojego wykładu habilitacyjnego brzmiał: *Sto lat polonistyki wrocławskiej, 1841—1945*. Praca ta nie wyszła dotąd drukiem, jedynie streszczenie w *Sprawozdaniach T. N. Warsz.* Od 1946 r. gromadzę dodatkowe materiały do tych zapomnianych dziejów, opracowałem swego czasu archiwum Nehringa (w Sobótce, 1947). Więc gdy Pani doniosła mi o znalezionych papierach Cybulskiego, rozgorzałem z emocji [...]. Myślę z niepokojem, kiedy te papiery mogą dotrzeć do Wrocławia. Bo pisze Pani, że ich opracowanie nieprędko nastąpi... A przecież żadna biblioteka nie wyśle czy nie odda do czytania materiałów, które nie przejdą przez akcesję czy inwentarz. Ja zaś nie wybieram się prędko do Warszawy i nie mogę preliminować ani godziny z warszawskiego pobytu na bibliotekę. Zwłaszcza teraz, gdy, choć wracam do zdrowia, ale czuję się ciągle nieszczególnie [...]. Zasadniczo interesuje mnie cała dokumentacja dotycząca Wojciecha Cybulskiego (listy, dokumenty) [...]. Papiery zatem Józefy Bąkowskiej są mi raczej obojętne, chyba że dotyczą Wrocławia, jakichś wspomnień wrocławskich czy czegoś podobnego. Może już uzyskała Pani orientację w całości zbioru i może mnie powiadomić, jaki on duży i — kiedy będzie dostępny za pośrednictwem Ossolineum? Oczekuję na te wiadomości z niecierpliwością rekonwalescenta“.

Plik listów i dokumentów dotyczących Cybulskiego, które dostały mi się do rąk wcześniej, niż je przejęła BN, prof. Mikulski miał przez pewien czas w swoich rękach, próbował je nawet uporządkować. Inne zajęcia, a zwłaszcza choroba, nie pozwoliły mu na zainteresowanie się tymi materiałami tak, jak tego pragnął. O drugiej partii papierów milanowskich, znalezionej dopiero w sierpniu 1958, napisałam list do Wrocławia 25 VIII, a wrzuciłam 26 rano, czyli w dzień śmierci prof. Mikulskiego. (Nie czytany przez adresata, wiem, że list ten znajduje się w jego korespondencji.)

Jakąś część przewiezionych do BN w 1955 r. papierów Cybulskiego miał w swych rękach Januszewski. Wspomina o tym w swym artykule pierwszym, a w artykule drugim wykorzystuje sprawozdania Towarzystwa Literacko-Słowiańskiego ze zbioru Cybulskiego. Por. przypis 25.

sze, spoczywały najczęściej na dnie kufrów, więcej zatem wilgotniały od zacieków, żarte były przez grzyby, a nawet myszy. Natomiast luźne kartki i drobiazgi narażone były w większym stopniu na rozproszenie i zagubienie. Obecnie spora część rozpraw Cybulskiego znajduje się w stanie prawie nie do odczytania; wśród korespondencji stwierdzamy bardzo duże luki, nie wiemy jednak, czy wszystkie można złożyć na karb Milanówka.

Archiwum, które wyłączyliśmy z papierów Szczęsnej-Bąkowskiej, składa się nie tylko z tego, co pochodzi z gabinetu profesora Cybulskiego, ale także z korespondencji i dokumentów jego żony. Cybulska była kobietą najzupełniej przeciętną i zapewne sama nie zajmie nigdy pióra historyka, jej papiery zawierają jednak wiadomości o Cybulskim, o sprawach go dotyczących, o ludziach mu znajomych, o stosunkach wrocławskich. Co prawda, pomiędzy dokumentami Cybulskiej kilka ma nikłą łączność z biografią jej męża, mimo to zatrzymujemy je, aby nie rozrywać całości. Do archiwum dołączyliśmy również listy Cybulskiego do rodziców żony, Ewy z Luboradzkich i Marcelego Machczyńskich, oraz do brata żony, Konrada. Znalazły się one w papierach Konrada. Przydaliśmy tu także kilka listów Konrada i Antoniny Machczyńskich. Wprawdzie ani ze względu na korespondenta, ani na adresata nie należą się Cybulskiemu, mimo to wzięliśmy je, gdyż mowa w nich o wrocławskim profesorze.

W tak utworzonym zespole dla ułatwienia orientacji wydzielamy następujące grupy: I — dokumenty *sensu stricto*, II — korespondencja, III — prace naukowe, IV — prace literackie i *varia*.

I. Dokumentów związanych ściśle z biografią Cybulskiego naliczyliśmy 39. Wśród nich najstarsze jest jego sprawozdanie pt. *Ostatni czas mojej niewoli, a w szczególności relacja prowadzonej ze mnie w Warszawie w sprawie p. konsyliarza Szumana indagacji*. Pisał je Cybulski po powrocie z niewoli rosyjskiej w wielkopolskim Lwówku, kładąc na końcu datę: 15 marca 1834. Relację tę przeznaczył dla Pantaleona Szumana z Poznania, z którym się poznał w latach nauki w tamtejszym gimnazjum i którego opieki doznawał później na zesłaniu (m. in. świadczy o tym list do Szumana, z 18 stycznia 1833). Przyszły profesor wrocławski pisze w niej, jak to rząd rosyjski, na wezwanie rządu pruskiego, starał się wszelkimi sposobami zmusić go do zeznania, że istnieje tajny związek, którego Szuman jest naczelnikiem, Cy-

bulski zaś propagatorem na Litwie. Śledztwo w tej sprawie toczyło się 5 miesięcy w stolicy Królestwa, bez wyników. Cybulski został uwolniony. Będąc już w rodzinnych stronach prosi Szumana o protekcję u władz, pragnie się bowiem udać na uniwersytet i skończyć studia, „chcąc na coś pewnego w przyszłości rachować“.

Powrót na studia nie następuje jednak szybko. Wtrącony do twierdzy świdnickiej, Cybulski pisze 2 podania o zwolnienie: jedno do konsyliarza Szumana, drugie do naczelnego prezesa Wielkiego Księstwa Poznańskiego, Flottwella. I znowu jako główny motyw prośby podaje chęć ukończenia studiów.

Do okresu późniejszego należy podanie Cybulskiego z 22 września 1838, skierowane do profesora Hagena, dziekana wydziału filozoficznego na Uniwersytecie Berlińskim, zawierające prośbę o umożliwienie wyjazdu do Pragi, Krakowa i Kijowa, w celu pogłębienia wiedzy o kulturze Słowian.

Z czasu podróży Cybulskiego po Słowiańszczyźnie pochodzi dzienniczek, zapisywany w Pradze od 1 do 25 stycznia 1839. Dzienniczek mówi o trybie życia prowadzonym przez studiującego za granicą, wskazuje jego znajomych. Szkoda tylko, że obejmuje tak niewiele czasu, ale i to, co mamy, dowodzi szerokiego kręgu zainteresowań Cybulskiego. Równie mocno interesuje się on życiem, jak sprawami nauki i książkami. Oto jedna z jego zapisek — 5 stycznia, po obejrzeniu Muzeum Narodowego na Hradczynie, podróżnik notuje, że widział tam m. in.: „Druk polski *Wierzę* najpierwszy, z mieszaną, niestałą ortografią (kilkanaście wierszy)“¹⁵.

Pomiędzy dokumentami z 1848 r. zwraca uwagę plik rachunków oraz zeszyt dochodów i rozchodów. Widać zeń, że Cybulski pełnił funkcję kasjera polskiego komitetu rewolucyjnego w Berlinie. Spisy składek wskazują nazwiska ofiarodawców (np. Szumana, Augusta Cieszkowskiego, Adolfa Bnińskiego, Nepomucena Niemojewskiego, Alfreda Taczanowskiego), rachunki — osoby, które korzystały z tych pieniędzy (Ordega, Miłaszewski, Godlewski, Sosnowski, Szymański i inni). Pieniądze szły na opłatę gości, na druk ulotek, broszur, ogłoszeń w gazetach, na przesyłki pocztowe, przejazdy. Trafiamy tu na rachunek w wysokości 8

¹⁵ Prawdopodobnie fragment *Synodaliów*, drukowanych we Wrocławiu (1475) przez K. Elyana. Tam odbito po raz pierwszy po polsku *Wierzę*. *Estreicher* (XXIX, 243—244) notuje egzemplarz Uniwersytetu Praskiego.

talarów i 20 groszy srebrnych, jaki wystawiła berlińska drukarnia Karola Schultzego za wytłoczenie 1000 egzemplarzy odezwy Cybulskiego *Aufruf an das Volk von Berlin*.

Z dwóch dyplomów Cybulskiego: na członka-korespondenta Towarzystwa Naukowego Krakowskiego, którym został wybrany 2 grudnia 1848, i na członka-korespondenta Drużstwa Srbskiej Słowesnosti, wydane w Beogradzie 22 lutego 1849, zatrzymuje nas bardziej ten drugi, będący świadectwem braterstwa, zrodzonego jeszcze w czasie podróży na południową Słowiańszczyznę, odbytej przed 10 laty¹⁶.

Okres wrocławski Cybulskiego nie znajduje tu wcale bogatej dokumentacji. Mamy kilka podań Cybulskiego do władz uniwersyteckich (przeważnie w sprawie wyjazdów z Wrocławia), kilka aktów uczelni, sprawozdanie z działalności Towarzystwa Literacko-Słowiańskiego za semestr zimowy 1862/1863 i semestr letni 1863 oraz pismo matematyka czeskiego Gustawa Skřivana, z 3 października 1863, donoszące z Wiednia o przesłaniu paru książek dla Towarzystwa.

W zbiorze znalazł się także drukowany we Wrocławiu egzemplarz *Ustaw Towarzystwa Literacko-Słowiańskiego*. *Ustawy* te, zatwierdzone 15 lutego 1859, mają podpis kuratora, profesora Gitzlera, od którego w następnym roku Cybulski przejął opiekę nad Towarzystwem. Egzemplarz ten z pewnością służył Cybulskiemu w ciągu jego pracy z młodzieżą polską¹⁷.

II. Korespondencja obejmuje 209 listów, wśród których prawie połowa (103) jest pisana przez profesora literatur słowiańskich.

Pomiędzy listami Cybulskiego największą grupę stanowią listy do żony (48). Potem idą listy do Emilii Sczanieckiej, przyjaciółki Klaudyny z Działyńskich Potockiej, gorącej patriotki i filantropki z Księstwa Poznańskiego. Ona m. in. wspierała Cybulskiego

¹⁶ O przyjaznych i zażyłych stosunkach Cybulskiego z Serbami, szczególnie z L. Nenadoviciem, pisze L. Durković-Jaksic, *Ljubomir Nenadović i Poljaci*. 1845—1848. *Istoriski Glasnik*, 1949, nr 2, s. 76. Wspomina on także fakt wybrania Cybulskiego na członka-korespondenta przez Towarzystwo Serbskiej Literatury. W dyplomie na członka, drukowanym w Zagrzebiu, mylnie odbito imię Cybulskiego: Adolf zamiast Adalbert.

¹⁷ *Ustawy*, drukowane w 1859 r., wymienia T. Mikulski, *Towarzystwo Literacko-Słowiańskie we Wrocławiu*. W pracy zbiorowej: *Oblicze Ziemi Odzyskanych*. T. 2. Wrocław 1948.

podczas studiów na uniwersytecie po powrocie z zesłania i kiedy wiozował po Słowiańszczyźnie. Listów do Szczanieckiej jest 31¹⁸. Reszta listów adresowana jest do rodziców żony i do jej brata, Konrada. Dwa listy przeznaczone dla Pantaleona Szumana.

Sporą grupę (28) tworzą listy Józefy Cybulskiej do rodziców i rodzeństwa.

Listy do Cybulskiego zachowały się tylko w pojedynczych sztukach. Wśród nich zwracają uwagę 2 listy Karola Marcinkowskiego (w liście z Poznania, 26 lipca 1838, radzi Cybulskiemu, aby trzymał się uniwersytetu i za temat swych prelekcji wziął literaturę słowiańską, gdyż „ten przedmiot, z należytyym ogniem i w dobrym kierunku wykładany, mógłby dla narodowości naszej wiele wzniecić rozsądnej sympatii u naszych sąsiadów“). Mamy tu list Bronisława Trentowskiego, opisujący bombardowanie Krakowa w kwietniu 1848, gdy „w całym Krakowie okazało się najwięcej 20 fuzyjek ku strzelaniu bekasów, tuzin pistoletów i może sto pałaszów“, a autor listu „chodził od barykady do barykady tylko z parasolem w rękę“. Mamy także list Cypriana Norwida, ze stycznia 1867, w którym polemizuje on z Nehringowskim *Kursem literatury* i nader subiektywnie wyjaśnia ideę *Pana Tadeusza*. Są nadto listy innych osób, w wielu wypadkach adresowane już do wdowy.

Wśród korespondencji do Cybulskiej znajduje się kilka listów Stanisława Cybulskiego z Wrocławia (jakiegoś dalszego kuzyna, lekarza-dentysty¹⁹). Opiekuje się on grobem profesora. Po śmierci wdowy od Stanisława Cybulskiego dowiadujemy się, że Bąkowska chce pochować matkę obok ojca; oglądamy też przysłany z Wrocławia rysunek nagrobka profesora (wykonany bardzo prymitywnie), który wskazuje, że u dołu postumentu mieścił się napis: „Boga Rodzico! Dziewico!“

III. Prace naukowe, chociaż w wielu wypadkach zdefektowane, pozwalają jednak w pewnej mierze poznać drogę kształcenia się Cybulskiego i nabrać pojęcia o warsztacie roboczym profesora sławistyki. Wśród rękopisów część stanowią wypisy i notatki. Na ich podstawie można się trochę zorientować w lekturze naukowej studenta berlińskiego, a następnie profesora. Oprócz

¹⁸ Przepuszczamy, że Szczaniecka sama zwróciła Cybulskiemu jego listy. Świadczą one, że piszący przez pewien okres darzył adresatkę głębszym, nie odwzajemnionym uczuciem.

¹⁹ Nie udało się go zidentyfikować.

współczesnych rozpraw polskich, niemieckich, czeskich, rosyjskich i innych znajdujemy dzieło z końca XVIII w., Jana Potockiego *Voyage dans quelques parties de la Basse-Saxe pour la recherche des antiquités Slaves ou Vendes, fait en 1794* (Hambourg 1795).

Z okresu pobytu Cybulskiego w Pradze (1839—1840) zachował się sporządzony przez niego spis polskich książek, któremu nadał tytuł *Polonica z Biblioteki Uniwersyteckiej w Pradze*. Spis zawiera 134 pozycje; najstarsze sięgają XVI wieku. Przeważnie są to kroniki i dzieła historyczne. W zeszycie mieszczącym *Polonica* przechowało się kilka małych karteczek, na których Cybulski notował interesujące go prace dotyczące Słowiańszczyzny.

Pomiędzy rozprawami widzimy rozprawę habilitacyjną Cybulskiego *Über die Entwicklung und Gliederung der slawischen Sprachen* (w ogóle nie drukowaną), przedstawioną na Uniwersytecie Berlińskim w 1841 roku. Pisana charakterystycznym kaligraficznym „maczkiem“ autora, na marginesie ma trochę uwag w języku polskim. Uwagi te — według nas — pochodzą z lat późniejszych, może z okresu wrocławskiego.

W zeszycie, który zamiast tytułu posiada cytat z *Irydiona* („Już się ma pod koniec starożytnemu światu“), znajdujemy komentarz historyczny do dramatu o Masynissie. Wyjaśnienia pochodzą sprzed 1860 r., może z lat czterdziestych, na co zdaje się wskazywać papier i dukt rękopisu.

Cybulski wykladał kilka razy o poemacie *Słowo o pułku Igora*²⁰. W papierach jego mamy tekst utworu przepisany przezeń w języku starocerkiewnym, z transliteracją na drugiej szpalcie, odpis polskiego przekładu *Słowa* (przekład Augusta Bielowskiego), z przydanym obok komentarzem w języku niemieckim. Autorem komentarza jest zapewne Cybulski.

Uwagę zatrzymujemy na skryptach wykładów w języku niemieckim pod zbliżonymi (ale różnymi) tytułami: *Geschichte der polnischen Literatur*, *Geschichte der neuesten polnischen Dichtkunst*, *Geschichte der slawischen Poesie unseres Zeitalters*. Porównawszy ich tekst z drukowaną dwutomową *Geschichte der polnischen Dichtkunst in der ersten Hälfte des laufenden Jahrhunderts* (Poznań 1880), stwierdzamy, że żaden z nich nie został ogłoszony.

Mamy także polskie skrypty wykładów z lat 1849/1850

²⁰ Zob. Jachimiek, op. cit., s. 159—162.

i 1855/1856 pt. *Historia literatury słowiańskiej w pierwszej połowie 19 wieku*. Wykłady te różnią się znacznie między sobą i nigdy nie były publikowane.

Spośród autografów prac naukowych Cybulskiego, których zasadniczy przedmiot stanowią sprawy języka i literatury słowiańskiej, jedynie zachowany fragment *Slawische Ortsnamen der Insel Potsdam und allernächsten Umgegend* jest znany z publikacji pod tym samym tytułem (Berlin 1859).

Znajdujemy tu również autograf wykładu inauguracyjnego, wygłoszonego przez Cybulskiego po niemiecku 4 maja 1860 we Wrocławiu (*Antritts-Vorlesung gehalten in Breslau am 4 Mai 1860*). Profesor wypowiada w nim swoje *credo* naukowe. Oto — według niego — literatura i historia pozostają z sobą w nierozdzielnej łączności, wpływając na siebie i wyrażając ten sam duchowy organizm ludzkości. Cybulski uważa nawet, że w epoce mu współczesnej wzajemna zależność między literaturą i historią jest większa niż kiedykolwiek wcześniej²¹.

IV. Prac literackich Cybulskiego drobna tu garstka. Zresztą z tego, co się zachowało, widać, że sławista berliński i wrocławski nie posiadał większych uzdolnień poetyckich czy pisarskich. Mamy tutaj: sonet dla Emilii Sczanieckiej (z 1838 r.), poemat miłosny *Weronice*, naśladujący Mickiewicza z *Dziadów* cz. II i IV (pisany w marcu 1840) i *Zagadkę* treści politycznej. Poza tym 2 wspomnienia okolicznościowe: o Klaudynie Potockiej (z 1836 r.) i o Lelewelu (z 1861 roku).

Przy grupie prac literackich umieszczamy *varia*, do których należą sporządzone ręką Cybulskiego kopie; kilku wierszy i pieśni z okresu powstania listopadowego, wiersza Pawła Stoosa *Poziv u kolo Ilirsko*²² (z 1848 r.), wiersza Cypriana Norwida *Do wroga* (z 1863 roku). Poza tym kilka innych odpisów, notatki i ulotki.

Przejrzawszy z grubsza archiwum Cybulskiego, musimy przy-

---

²¹ Czytamy: „Begrift man nämlich unter Literatur und Geschichte zwei nebeneinander parallel laufende, sich gegenseitig ergänzende und in unserm Zeitalter mehr als in irgend einem andern sich in allen Punkten beeinflussende Produkte oder Gestaltungen eines und derselben geistigen Organismus, d. h. der in ihrem ewigen ununterbrochenen Fortschritt sich entwickelnden und verwirklichenden freier menschlichen Vernunft“.

²² Stoos — poeta, który swoimi utworami budził świadomość narodową Chorwatów. Wiadomość o nim podaje H. Kalita, w przełożonej przez siebie powieści z języka serbochorwackiego V. Novaka pt. *Ostatni Stipanczicziowie* (Warszawa 1958, s. 106).

znać, że zawiera ono wcale sporą ilość (w porównaniu ze znanymi) dokumentów o znaczeniu biograficznym oraz stosunkowo duży zespół korespondencji, a nadto jako *novum* wnosi pewne materiały do poznania warsztatu naukowego profesora slawistyki w latach 1841—1867.

*

Na koniec dołączamy spis wszystkich papierów archiwum Cybulskiego. Spis ten pomija stronę zewnętrzną dokumentów, mając na względzie wyłącznie sprawę merytoryczną zbioru. Materiał jest podzielony na grupy już omówione, a w ich obrębie ułożony chronologicznie (listy najpierw według korespondentów, następnie według dat). Dokumenty zachowały tytuły oryginalne, najczęściej niemieckie. Gdy brakło tytułów, daliśmy je od siebie, zaznaczając to nawiasem kwadratowym. Staraliśmy się podawać daty, choćby przybliżone (w nawiasach). Dokumenty już publikowane otrzymały adnotację o tym.

I. DOKUMENTY²³

1. C²⁴: Ostatni czas mojej niewoli, a w szczególności relacja prowadzonej ze mnie w Warszawie w sprawie p. konsyliarza Szumana indagacji. Lwówek, 15 III 1834.

2. C: [Dwa podania o zwolnienie z twierdzy w Świdnicy: do Pantaleona Szumana i do prezesa naczelnego Wielkiego Księstwa Poznańskiego, Flottwella.] Schweidnitz, 16 XII 1835.

3. C: Vita. Berolini, 20 IX 1838.

3a. [Podanie adresowane do dziekana Hagena o wyjazd do krajów

słowiańskich.] Berolini, 22 IX 1838.

4. C: [Dziennik.] Rok 1839 w Czechach, w Pradze. Miesiąc stycznia [1—25].

5. [Paszport C, wydany w Berlinie 29 IV 1839, na wyjazd do Pragi, Wiednia i in.] Reisepass...

6. [Paszport C, wydany w Berlinie 4 IX 1841, na wyjazd do Dreżna i Pragi.] Reisepass...

7. [Paszport C, wydany w Berlinie 9 VIII 1845, na wyjazd do Brünn i Wiednia.] Reisepass...

8. Ustaw i ustroenie Druž[s]twa

²³ Przy tych dokumentach, które są dziełem Cybulskiego, podajemy go jako autora. Przy pracach naukowych zaznaczanie autorstwa uważamy za zbędne, gdyż wszystkie one (przynajmniej częściowo) do niego należą.

²⁴ Niektóre nazwiska oznaczyliśmy w spisie następującymi literami: AM = Antonina Machczyńska, C = Wojciech Cybulski, JB = Józefa Bąkowska, JC = Józefa Cybulska, JM = Józefa Machczyńska (czyli przyszła JC), KM = Konrad Machczyński.

Srbske Słowesnosti, [datowane] w Beogradzie 8 V 1847 [druk].

9. C: Aufruf an das Volk von Berlin. Berlin, 8 IV 1848 [druk ulotny].

10. Entgegnung der Polen auf das Manifest des Generals v. Colomb [1848].

11. [12 kwitów wystawionych przez osoby biorące od C pieniądze na działalność rewolucyjną w 1848 roku.]

12. Prenumerata na Atlas Polski, wychodzący w Paryżu w 40 do 50 kartach. Cena 30 do 35 talarów. [1848. Atlas ten to *Karta dawnej Polski* Wojciecha Chrzanowskiego, wydawana częściami w latach 1840—1859. Spis sporządził C.]

13. [Składka deputowanych Wielkiego Księstwa Poznańskiego na ułatwienie przejazdu emigrantów w 1848 roku.] Niżej podpisani obywatele deputowani...

14. Składka na potrzeby Komitetu Berlińskiego, zwłaszcza na druk. Berlin, 2 IV 1848. [Zarazem:] Wydatek. [Sporządził C.]

15. [20 kwitów z wydatków na pocztę, ogłoszenia w gazetach, druk plakatów z 1848 roku.]

16. [Zeszyt dochodów i wydatków, prowadzony przez C. 1848.]

17. Worte Seiner Majestät des Königs an die Deputation der Polen aus dem Grossherzogtum Posen. 1848.

18. [List, donoszący o aktach terroru niemieckiego wobec Polaków, przesłany] z Poznania, 5 IV 1848. [Podpisał:] Ludwik.

19. [Wiadomość o klęsce pod Książem.] Berlin, 1 V 1848.

20. Privatcorrespondenz. Prag, 21 VII 1848. [O zajściach politycznych w Austrii, Galicji i Czechach.]

21. [Dyplom na członka-korespondenta, nadany C 2 XII 1848 przez Krakowskie Towarzystwo Naukowe.]

Societas Literaria Antiquissimae Studiorum Universitatis Cracoviensis...

22. [Dyplom na członka-korespondenta, nadany C 2 I 1849 przez Towarzystwo Serbskiej Literatury w Beogradzie.] Drużstwo Srbskie Słowesnosti...

23. Ustawy Towarzystwa Literacko-Słowiańskiego w Wrocławiu, zatwierdzone przez władze wyższe. Wrocław, 15 II 1859. [Odbite] czcionkami R. Nischkowskiego w Wrocławiu.

24. Die Quästur der Universität. [Kwit kwestury Uniwersytetu Berlińskiego, wystawiony studentowi Helbichowi, który zapisał się na wykłady literatury słowiańskiej u C na sem. zim. 1859/1860.] Berlin, 19 X 1859.

25. Abrechnung der Universitäts-Quästur mit dem Herrn Dr C pro Wintersemester 1859/60 [Berlin].

26. C: [Podanie do władz Uniwersytetu Wrocławskiego z prośbą o zezwolenie na wyjazd do Warszawy w celu zawarcia małżeństwa z JM. Wrocław, przed 22 V 1860. Brulion.]

27. [Zezwolenie Uniwersytetu Wrocławskiego na wyjazd C do Warszawy.] Breslau, 22 V 1860.

28. „Kurier Warszawski“ z 4 VI 1860 [z wiadomością o ślubie C z JM].

29. [Zgoda Uniwersytetu Wrocławskiego na kuratorstwo C w Towarzystwie Literacko-Słowiańskim.] Breslau, 11 II 1861.

30. [Paszport C, wydany we Wrocławiu 20 IX 1861, na wyjazd do Warszawy.] Reisepass...

31. [Przedłużenie C funkcji egzaminatora języka polskiego na Uniwersytecie Wrocławskim.] Berlin, 23 XII 1861.

32. Bericht über die Tätigkeit des Literarisch-Slawischen Vereins in Breslau im Wintersemester 1862/1863.

[Zarazem:] Bericht über die Tätigkeit des Literarisch-Slawischen Vereins in Breslau im Sommersemester 1863²⁵.

33. [Pismo Gustawa Skřivana do Towarzystwa Literacko-Słowiańskiego, zawiadamiające o przesyłce książek.] Wien, 3 X 1863.

34. [Zezwolenie ambasady rosyjskiej w Berlinie, z 2 II 1866, i zezwolenie komisariatu policji wrocławskiej, z 1 III 1866, wydane KM na powrót z Wrocławia do Warszawy.]

35. [Bilecik C, pisany jego ręką, z datą 1867.]

36. [Depesza z 16 II 1867, wysłana do KM z wiadomością o śmierci C.]

37. [Odpis odezwy, drukowanej w „Dzienniku Poznańskim“ z 2 III 1867, nawołującej do składek na nagrobek dla C.]

38. [Oświadczenie Jadwigi Orłowskiej w sprawie papierów C, pozostałych w spuściźnie JB w Milanówku.] Milanówek, 8 I 1955.

39. [Dagerotyp wymiaru 70×60 mm, przedstawiający C do pasa; czasy berlińskie.]

40. [Fotografia wymiaru 195×160 mm, przedstawiająca C do kolan, w towarzystwie siedzącego mężczyzny.]

41. [Litografia wymiaru 220×187 mm, portret C. U dołu wytłoczenie firmy:] Druck v. W. Horn et Co. [Pod portretem autograf C.]

DOTYCZA JC

42. Wiersze rosyjskie JM z 1852 roku.

43. Zeszyt polski JM z 1853 roku.

44. Wyciąg z cenzury JM z 1853 roku.

45. [Wiersz M. Radziwiłła dla JM, datowany] w Ostendzie, 21 IX 1857.

46. Rachunek dla P. [Ewy] Machczyńskiej z magazynu Józefa Kwiatkowskiego w Warszawie, z 23 VI 1860 [za strój ślubny JM].

47. [Upoważnienie dla JC i jej córki jako delegatek Czytelni dla Kobiet na wyjazd na pogrzeb Mickiewicza w Krakowie, wydane] we Lwowie, 1 VII 1890.

48. [Ulotka wzywająca do składek na sprowadzenie zwłok Słowackiego, wydana przez Czytelnię Akademicką im. Mickiewicza w Krakowie, adresowana do JC] z Krakowa, 1 XII 1903.

49. [Nekrolog JC, zmarłej 26 VIII 1913. Druk.]

II. K O R E S P O N D E N C J A ²⁶

C do żony: Berlin — 12 IX 1859, 2 X, 30, 31, 5 XI, 15, 25, 28, 2 XII, 6, 9, 12, 16, 20; 5 I 1860, 11, 12, 13, 19, 24, 27, 7 II, 10, 13, 17, 20, 23, 2 III, 9, 17, 28, Wrocław — 1 IV, 5, 1 V, 11, 21, 25; 12 VII 1861, 19, 28, 9 VIII, 27

²⁵ Sprawozdania te, jak zaznaczono już w przypisach 5 i 14, ogłosił Januszewski.

²⁶ Elementy powtarzające się w kolejnych listach — opuszczano. Na przykład: Berlin — 12 IX 1859, 2 X = Berlin — 12 IX 1859, Berlin — 2 X 1859. Nie dotyczy to zapisów w klamrach, tzn. zapisy te odnoszą się tylko do konkretnego listu. Jeżeli w klamrze znajduje się miejscowość, np. [Praga], to dla następnego listu, o ile nie zaznaczono inaczej, aktualna jest miejscowość w liście poprzedzającym list z miejscowością w klamrze.

IX; 6—7 VII 1862, 10, 23, Dłonie [po 23]; Berlin — 24 VII 1864, 28 [brak końca listu].

C do rodziców żony: Berlin — 19 IX [1859], 26, 17 X [dwa listy: do matki i do ojca], 30; Wrocław — 26 II 1860, 4 VI [dopisek JC], [Wrocław, około 13], 1 XI [piszą: AM, JC i C]; 29 I 1860 [powinno być: 1861; piszą: Antonina Grobicka, JC i C], [Wrocław, 15 II 1861], 22, [Wrocław] 20 V; [Wrocław, 8 I 1863], 9, 12.

C do KM: Wrocław — 4 IV 1862 [dopisek JC], Posadowo — 24, Wrocław — 2 V, 2 VII, 31 XII [dopisek JC]; 4 XII 1865.

C do Emilii Szczanieckiej: [Poznańskie] 22 V 1836, [Berlin] 14 IX [odpis?], [Berlin] 20 [odpis?], [Berlin] 4 X [odpis?]; [Berlin?] przed 14 III 1838, [Berlin?] 14, Praga — 8 XII, 22 [1838], 29; 5 I 1839, 19, 26, 31, 2 II, 9, 2 III, 9, 13, 20, 26, 2 IV, 9, Drezno — 24, Praga — 1 V, [Praga] 8, 16, 30, 8 VI, Brno w Morawii — 14, Zagrzeb — 12 VII, [bez daty], 23.

C do Pantaleona Szumana: Wilno — 6/18 I 1833 [przy tym list grafa Tymana]; Lwówek — 20 III 1834.

JC do rodziców i rodziny: Warszawa — 28 IV 1851 [dopisek AM]; Wrocław — 8 VI 1860, 4 XI, 12; [Wrocław] VI 1861; [Wrocław] V 1862; [Wrocław] 19 III 1863, [Wrocław] 29 IV, Wrocław — 8 V, 20, Warmbrunn — 20 VIII, [Wrocław] 23 X [do AM], Wrocław — 23 [do matki], 2 XII [dopisek Edwarda Machczyńskiego]; 9 II 1867, 29 XII [dopisek AM]; [Wrocław] 28 III 1868 [dopisek córek], [Wrocław] 10 IV, [Wrocław] 24 V, [Lwów] 30 XII; [Lwów] 18 XII 1872; Warszawa — 29 XII 1878; Lwów — 9 IV 1879; Warszawa — 28 VIII 1900.

JC do KM: [Wrocław, przed 21 IX 1868], [Wrocław] 21 IX, [Wrocław] 25, [Wrocław, między 25 IX i 15 X].

Piotr Colomb do JC: Wrocław —

16 I 1873; 12 II 1874; 2 I 1875, 1 XI; 29 IV 1877.

Stanisław Cybulski do JB: Wrocław — 10 XI 1913 [sprawa grobu C i JC].

Stanisław Cybulski do JC: Wrocław — 22 XII 1903; 12 I 1904; 7 V 1907.

Antonia Darowska do C: [Berlin?, po 1840 r., przed 1859].

Karol Forster do JC: Berlin — 20 II 1867, 13 VIII.

B. Gumpert [pani] do JC: Wrocław — 22 II 1871.

Wacław Hanka do prof. Uniwersytetu Berlińskiego Homayera: Praga — 15 IX 1841 [mowa o C].

Antoni Zygmunt Helcel do C: Wrocław — 10 IX [po 1849 r.]; Kraków — 13 II 1860.

Celestyna Hellmann do JC: Wrocław — 17 VI 1911.

Ludwik Koenig do C: Kórnik — 9 III 1852, 13.

Komitet Narodowy Centralny do C, Szymańskiego i Sosnowskiego: Poznań — 2 IV 1848.

Wincenty Kraiński do JC: Wrocław — 13 II 1872; 16 II 1875; 16 II 1878.

Karol Ludwik Królikowski do C: Paryż — 19 VI 1854 [dołączony odpis listu Edmunda Chojeckiego, z 18 X 1853].

Karol Libelt do rodaków na Zjeździe Słowiańskim w Pradze: Praga — 13 VI 1848.

Karol Libelt do Palackiego: Praga — 13 VI 1848.

Karol Libelt do C: Poznań — 19 IV 1848, 19 X 1862.

Luck [dr] do JC: Wrocław — 13 V 1867.

AM do rodziny: Paryż — 10 I 1860 [do rodziców], 1 II [do rodziców], 14 III [do rodziców], 14 [do siostry], 3 IV [do rodziców], 30 [do rodziców], 12 VI [do rodziców].

Edward Machczyński do JC: Bru-

ksela [po 1863 r. lub po 4 XII 1865]; Paryż, piątek [po 1863 r.].

KM do rodziców: Berlin — 14 VIII 1846; Wrocław — 22 II 1867 [dopisek AM].

Karol Marcinkowski do C: Poznań — 26 VII 1838; 2 V 1840.

Stanisław Mikucki do C: Warszawa — 29 V 1860.

Pelagia Mioduszevska i Franciszka Mioduszevska do C: Konin pod Pniewem — 19 XII 1866 [dopisek J. Mioduszevskiego].

Jędrzej [Moraczewski?] do C: Niegolew pod Bukiem — 12 II 1859; Poznań — 10 II 1860, 19 VI [bez końca], 20.

Cyprian Kamil Norwid do C: Paryż — przed styczniem 1867²⁷.

Z. Pruszyński do C: Kraków — 27 III 1848.

Rosbach [dr] do JC: Wrocław — 12 X 1895.

Jan Rymarkiewicz do C: Sienno pod Węgrowem — 29 III 1856.

R[?] Saladyń[?] do C i JC: Paryż — 25 X 1862.

Emilia Sczaniecka do C: Heidelberg — 14 IX 1836 [odpis C], 29 [odpis C], przed 11 X [odpis C], 11 [odpis C]; [bez miejsca] 18 III 1863.

Lucjan Siemieński do JC: Kraków — 19 II 1867.

Michał Słomczewski do C: Poznań — 2 VI 1848.

L. Szoen do C: Berlin — 27 IV 1848.

Michalina Schoen do JC: Poznań — 29 III 1867.

Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Poznaniu do C: Poznań — 7 VII 1859 [wypis listu księdza Wyderkowskiego].

Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Poznaniu do Antoniego Małeckiego: Poznań — 19 V 1893 [sprawa popiersia C].

Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Poznaniu do JC: Poznań — 22 I 1894.

Bronisław Trentowski do C: Lipsk — 29 IV 1848.

Jan Erazim Vocel do Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu: Praga — 24 III 1860. [Niegolewski przesłał ten list C.]

Wiggert [pani] do JC: Greiffenberg in Schlesien — 29 III 1867.

Franciszek Zach do C: Paris — 1 XII 1842.

Jan Konstanty Żupański do JC: Poznań — 17 IX 1868.

5 listów nie zidentyfikowanych z 1848 roku.

III. PRACE NAUKOWE²⁸

1. Myśli urywkowe przy czytaniu dzieł różnych. 28 V 1836.

2. Varia, memoria digna, pluri-ma de Cicerone [1836—1838].

3. Reden des Thucydides erklärt von Prof. Bekker. Sommersemester 1837.

4. [Literature allemagne. Około roku 1838.]

5. Polonica z Biblioteki Uniwersyteckiej w Pradze [1839—1840].

6. [Notatki:] Voyage dans quelques parties de la Basse-Saxe pour la recherche des antiquités Slaves ou Vendes, fait in 1794 par le comte Jean Potocki. Hambourg 1795 [1839—1840].

7. Wyjątki z „Pamiętników historii“ Wiszniewskiego [po roku 1840].

²⁷ List ogłosiła J. Rudnicka w *Twórczości*, 1955, nr 2, s. 120—124.

²⁸ Wypisy i notatki dało się uporządkować chronologicznie, reszta ułożona została według alfabetu.

8. Rozmaitości literackie [notatki z dzieł wydanych w roku 1842].
9. Älteste Denkmäler der slawischen Sprachen.
10. Akademy [wykład o początkach Uniwersytetu Krakowskiego].
11. Anmerkungen zu „Igor“. [Zarazem:] Polnische Übersetzung nach Bielowski.
12. Antritts-Vorlesung gehalten in Breslau am 4 Mai 1860.
13. Do oświaty starożytnych Słowian.
14. [Geschichte der polnischen Literatur.]
15. Geschichte der neuesten pol. Dichtkunst. Fortsetzung. Wintersemester 1844/45.
16. Geschichte der polnischen Literatur. Sommersemester 1842.
17. Geschichte der slawischen Poesie unseres Zeitalters. Sommersemester 1847.
18. [Historia literatury polskiej. Luźne kartki, po polsku.]
19. Historia literatury słowiańskiej w 1 połowie 19 w. Czyt. 1849/50.
20. Historia literatury słowiańskiej w 1 połowie 19 wieku. Półroczne zimowe 1855/56.
21. „Już się ma pod koniec starożytnemu światu“ [komentarz do „Irydiona“].
22. Libuša's Gericht und die Königinhofer Handschrift. Vorlesung im Sommersemester des Jahres 1843.
23. Notizen zum Studium der slawischen Kultur-, Sprach- und Literatur-Altertums.
24. [Notatki:] Pisarze czescy, 1815—1830. Pisarze rosyjscy, 1815—1830. Pisarze serbscy.
25. Prawo polityczne narodu polskiego.
26. [Slawen. Prehistoria Słowian po niemiecku.]
27. Slawische Ortsnamen der Insel Potsdam und allernächsten Umgegend [fragment]²⁹.
28. Slawische Runen. [Zarazem:] Notizen zur Kenntniss der slawischen Runenschrift [i inne].
29. Słowo o płku Igorewie syna Swjatsławija wnuka Olgowa [ręką C tekst starocerkiewny i transliteracja].
30. Über die Entwicklung und Gliederung der slawischen Sprachen. Habilitations-Dissertation von C im Jahre 1841.
31. Über slawische Volkspoesie. Sommersemester 1842.
32. Vergleichendes Alphabet der slawisch-russischen, serbisch-illyrischen, böhmischen u. polnischen Mundart mit Rücksicht auf die kyrillische Schreibart u. sonstige Orthographie.
33. Wiadomości literackie z Słowiańszczyzny.
34. Zur Geschichte der slawischen Lehrstuhlfrage in Preussen.
35. Zur Kenntniss des polnischen Volkslebens.
36. Plik fragmentów zniszczonych prac naukowych.

IV. PRACE LITERACKIE I VARIA

1. Klaudia Potocka umarła [1836].
2. Emilii [sonet]. Berlin, 17 XI 1838.
3. Weronice [utwór wierszem]. Berlin, 10 III 1840.
4. Moje rozmyślenia [wspomnienia z kwietnia 1840].
5. Zagadka [wiersz, alegoria]. Berlin, 6 III 1841.

²⁹ Całość ogłoszona pod tym samym tytułem w Berlinie (1859).

6. Pamięć. Ty i ja [1830—1831].
7. Kilka słów o Lelewelu, wywołane śmiercią jego d. 29 maja 1861 w Brukseli.
8. Dalej, bracia, do oręża [wiersz z powstania listopadowego, przepisany przez C].
9. Niewolnik [wiersz, 1831—1833?].
10. Paweł Stoos: Poziv u kolo Ilirsko [wiersz, przepisany przez C]. Zagrzeb, ś. Pawła, 1840.
11. Redaktion Zeitungs-Halle: Der allgemeinen Beachtung angelegentlich empfohlen insbesondere auch wegen der umstehenden Ankündigung in Betreff des Polenprocesses. Berlin, VII 1847 [ulotka].
12. [Prospekt na „Slavensky Jug“, drukowany] w Zagrzebiu, 25 VIII 1848 [ulotka].
13. Ignac Dziadek: Legenda [wiersz]. Berlin, 29 X 1848.
14. [Nekrolog Pawła Józefa Šafařika; zmarł 26 VI 1861. Druk.]
15. Cyprian Kamil Norwid: Do wroga. (Pieśń). 1863 [wiersz przepisany przez C.]³⁰

---

³⁰ Pierwodruk w Dzienniku Literackim, (Lwów) 1863, nr 56, s. 444.